

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

O'ZBEKISTON DAVLAT JAHON TILLARI UNIVERSITETI

«TASDIQLAYMAN»

O'zbekiston davlat jahon
tillari universiteti rektori

I.M. Tuxtasimov

« 22 » 04 2024 yil

«MAQULLANDI»

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va
innovatsiyalar vazirligi
huzuridagi OAK raisi

A.T. Yusupov

« 8 » 05 2024 yil

10.00.11 – Til nazariyasi. Amaliy va kompyuter lingvistikasi ixtisosligi
bo'yicha malakaviy imtihon

DASTURI

Toshkent -2024

Mazkur Dastur O'zbekistan Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2024 yil « 8 » 195 dagi 354/4- sonli qarori bilan tasdiqlangan.

Tuzuvchilar: A.Yuldashev - filologiya fanlari doktori, dotsent
R.Madjidova - filologiya fanlari doktori, professor
M.Galiyeva - filologiya fanlari doktori, dotsent

Taqrizchilar: N. Normurodova - filologiya fanlari doktori, dotsent
(TDO'AU)
A.Qo'ldoshev - filologiya fanlari doktori, dotsent
(O'zDJTU)

Mundarija

KIRISH	3
Tilshunoslik tarixi.....	3
Lingvistik ta'limotlar tarixi.....	3
Qiyosiy-tarixiy tilshunoslik.....	4
Lingvistik tadqiqot metodlari.....	4
Tillar tipologiyasi.....	4
Tilshunoslik sohalati.....	4
Kompyuter va korpus lingvistikasi.....	5
Matn lingvistikasi.....	5
Kognitiv tilshunoslik.....	6
Lingvokulturologiya.....	6
Pragmalingvistika.....	6
Baholash mezonlari.....	7
Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.....	8

KIRISH

Mazkur dastur O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrdagi 5847-sonli “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi hamda, 2020-yil 29-oktyabrdagi 6097-sonli “Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi farmonlari, O‘zbekiston Respublikasi DTS, O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonuni asosida va uning talablariga muvofiq tuzildi.

Dasturni tayyorlashda “Nazariy tilshunoslik masalalari”, “Matn tilshunosligi”, “Pragmalingvistika”, “Lingvokulturologiya”, “Psixolingvistika”, “Til tarixi”, “Tilshunoslik nazariyasi”, “Tilshunoslik va tabiiy fanlar”, “Turkiy tillarning qiyosiy-tarixiy grammatikasi”, “Uslubshunoslik muammolari”, “Kompyuter lingvistikasi” fanlari dasturlariga tayanildi.

Til nazariyasi

Tilshunoslik tarixi

Qadimgi Hindiston tilshunosligi. Qadimgi Yunon tilshunosligi: falsafiy va grammatik davr. Qadimgi Rim tilshunosligi. Xitoy tilshunosligi tarixi. O‘rta asrlar tilshunosligi. Arab tilshunosligi tarixi. O‘rta Osiyoda tilshunoslikning rivojlanishi. Yevropada uyg‘onish davri tilshunosligi. O‘zbek tilshunosligi tarixi.

Lingvistik ta’limotlar tarixi

Tilning paydo bo‘lishi haqidagi ta’limotlar. Yozuvning paydo bo‘lishi haqidagi ta’limotlar. Realizm ta’limoti. Nominalizm ta’limoti. Konseptualizm ta’limoti. A.Shleyxer ta’limoti: naturalizm. G. Shteyntal ta’limoti: psixologizm. Til va tafakkur. A.Potebnya ta’limoti. V. fon Gumboldt ta’limoti. Lingvistik antinomiya. Nazariy tilshunoslik. F. de Sossyur ta’limoti. Sotsiologizm. Strukturalizm maktabi ta’limotlari. Praga funksional maktabi: V.Matezius

ta'limoti. Amerika deskriptiv maktabi: F.Boas ta'limoti. Kopenhagen glossematika maktabi: L.Yelmslev ta'limoti. Til va nutq dixotomiyasi.

Qiyosiy-tarixiy tilshunoslik

Qiyosiy-tarixiy tilshunoslikning rivojlanish bosqichlari. Tillar tasnifi: areal, funksional, morfologik va genealogik tasniflar. Qiyosiy-tarixiy metod. F.Bopp ta'limoti. R.Rask ta'limoti. Y.Grimm ta'limoti. A.Vostokov ta'limoti. Moskva lingvistik maktabi: F.F.Fortunatov ta'limoti. Qozon lingvistik maktabi: I.A. Boduen de Kurtene ta'limoti. Peterburg lingvistik maktabi. Yosh grammatikachilar maktabi.

Lingvistik tadqiqot metodlari

Diaxron tadqiqot metodlari: tavsifiy metod, qiyosiy-tarixiy metod, chog'ishtirish metodi, tipologik metod. Sinxron tadqiqot metodlari: distributiv tahlil metodi, statistik tahlil metodi, bevosita tashkil etuvchilarga ajratib tahlil qilish metodi, transformatsion tahlil metodi, komponent tahlil metodi, valentlik tahlil metodi, eksperimental-fonetik tahlil metodi, avtomatik tahlil metodi.

Tillar tipologiyasi

Qiyosiy tipologiya, genetik tipologiya. Tillarning fonetik-fonologik tipologiyasi. Tillarning leksik tipologiyasi. Tillarning morfologik tipologiyasi. Tillarning sintaktik tipologiyasi. Universaliya tushunchasi.

Tilshunoslik sohalati

Fonetika: fonetika va fonologiya haqida ma'lumot, fonema va allofonlar, unli va undoshlar tasnifi. Grammatika: Morfologiya va sintaksisning tekshiruv obyekti, grammatik ma'no tushunchasi, morfemaning turlari. Grammarik kategoriya. Leksikologiya: Leksikologiya bo'limlari semasiologiya, leksikografiya, etimologiya, frazeologiya, onomasiologiya, leksik ma'no tushunchasi. Sinonim, antonim, omonim. Stilistika: stilistik yo'nalishlar (fonostilistika, leksik stilistika, sintaktik stilistika, funksional stilistika, badiiy matn stilistikasi). funksional uslub tushunchasi va turlari.

Kompyuter va korpus lingvistikasi

Kompyuter lingvistikasining kelib chiqishi va rivojlanish tarixi. Kompyuter lingvistikasining muammolari va asosiy tushunchalari. Kompyuter lingvistikasining asosiy vazifalari. Tilshunoslikda kompyuter texnologiyalaridan foydalanishning nazariy, uslubiy va amaliy asoslari. Kompyuter lingvistikasida modellashtirish. Lingvistik modellar. Lingvistik manbalar. Tezauruslar va ontologiyalar. An'anaviy axborot-qidiruv tezaurisini ishlab chiqish, yaratish va ulardan foydalanishning asosiy tamoyillari. Tezaurilarga misollar: WordNet, RuTez. Tilshunoslik sohasida ilmiy-tadqiqot olib borish va amaliy faoliyatda kompyuterdan foydalanish xususiyatlari. "Sun'iy intellekt" tushunchasi. Korpus lingvistikasining nazariy asoslari. Korpus lingvistikasining shakllanish tarixi va bosqichlari. Korpus lingvistikasining asosiy tushunchalari. Korpuslarning tasnifi: turli yondashuvlar. Korpus turlari. Dunyo tillarining korpuslari. Korpus lingvistikasida turli texnologiyalar. Korpus lingvistikasining qo'llanish doirasi. Ingliz tilidagi korpuslarning yaratilish tarixi va tipologiyasi. Korpus asosida lingvistik tadqiqot olib borish. Korpuslarni yaratish tamoyillari. O'zbek tilining korpusi. Fonetik va fonologik tadqiqotlarida korpus materiallaridan foydalanish usullari. Korpus leksikologiyasi va leksikografiyasi. Matnni tadqiq qilishda korpus materiallaridan foydalanish usullari.

Matn lingvistikasi

Matn lingvistikasi fanining maqsadi va asosiy tushunchalari. Matn tushunchasi va uning xususiyatlari. Matn lingvistikasining asosiy yo'nalishlari. Matn grammatikasi. Matn semantikasi. Matn stilistikasi. Matn tipologiyasi mezonlari va matn turlari. Matn kategoriyalari: yaxlitlik, kogeziya, informativlik (axborot), modallik. Matn arxitektonikasi va kompozitsiyasi. Matnda tema va rema munosabati. Matnda axborot tushunchasi va axborot turlari. Badiiy matn va uning kategoriyalari. Matnning kommunikativ mohiyati. Matnning pragmatik jihatlari. Matnning kognitiv aspekti. Matnning lingvomadaniy aspekti. Matnni tahlil qilish metodlar. Diskurs tushunchasi. Diskurs va matn o'zaro munosabati. Diskurs turlari.

Kognitiv tilshunoslik

Ilmiy paradigma tushunchasi. Tilshunoslik tarixidagi paradigmalar siljishi. Antropotsentrik paradigma va uning xususiyatlari. Kognitiv lingvistika fanining maqsadi va vazifalari. Kognitiv lingvistika yo‘nalishlari. Kognitiv semantika. Kognitiv grammatika. Kognitiv stilistika. Kontseptualizatsiya tushunchasi. Kategorizatsiya tushunchasi va undagi nazariyalar. Prototiplar nazariyasi. Bilim tuzilmasi tushunchasi va uning turlari. Bilim tuzilmalarning verballashuvi. Freym nazariyasi va freym strukturasi. Konseptual metafora nazariyasi. Konseptual integratsiya nazariyasi. Konsept kognitiv lingvistikaning asosiy tushunchasi sifatida. Konsept tuzilishi, uning turlari va strukturasi. Kognitiv tilshunoslikda tahlil metodlari.

Lingvokulturologiya

Tilshunoslikda “paradigma” tushunchasi. Paradigmalarning qiyosiy-tarixiy, sistem-struktur va antroposentrik turlari. Lingvokulturologiyaning etnolingvistika, sotsiolingvistika va psixolingvistika bilan chambarchas bog‘liqligi. Lingvokulturologiyaning tadqiqot obyekti, predmeti, maqsadi va vazifalari. Lingvokulturologiyaning asosiy tushunchaviy-terminologik apparati. Til va madaniyat. Fanda “til-madaniyat” masalasining o‘rganilishi: V. fon Gumboldt, E.Sepir, B.Uorf, L. Vaysberger, A.Potebnya til va madaniyatning o‘zaro aloqadorligi haqidagi qarashlari. Madaniyat haqidagi tasavvurlarning tilda namoyon bo‘lish usullari. Olamning lisoniy manzarasi. Olamning konseptual manzarasi. Lingvomadaniy birliklarning tahlili. Lingvokulturema tushunchasi va uning turlari. Madaniy belgilangan til birliklari. Madaniy qadriyat tushunchasi va uning turlari. Madaniy kod tushunchasi va uning turlari.

Pragmalingvistika

Lingvopragmatika zamonaviy lingvistik yo‘nalish sifatida. Lingvopragmatika fanining maqsadi, o‘rganish obyekti va vazifalari. Nutqiy akt nazariyasi. Nutqiy aktlar tasnifiga yondashuvlar. Nutqiy akt turlari: lokutiv,

illokutiv, perlokutiv, performativ va boshqalar. G.Graysning kooperativ tamoyillari. Xushmuomalalik tamoyili (J. Lich). Xushmuomalalik kategoriyasining maksimumlari (saxovat maxisasi, rozilik maxisasi, kamtarlik maxisasi va hk.). Ijobiy va salbiy hushmuomalalik. Implikatura nazariyasi. Nutqiy manipulatsiya nazariyasi. Manipulatsiv strategiyalari. Adresat va adresant omillari. Kommunikatsiya tushunchasi va turlari. Kommunikativ strategiyalar va taktikalar. Kommunikativ baryerlar. Pragmatikt muvaffaqiyatsizliklar. Lisoniy shaxs tushunchasi va tarkibi. Lisoniy shaxsning pragmatik jihati. Diskursning pragmatik jihatlari.

IXTISOSLIK BO‘YICHA BAHOLASH MEZONLARI

Maksimal ball – 100 b.

Baho	Ball	Izoh
A‘lo	86-100	Ball oxirida har bir savol uchun alohida jamlanadi va belgilanadi. 1-2 savollar uchun 35 ball, 3-savol uchun 30 ball
Yaxshi	71-85	
O‘rta	55-70	
Qoniqarsiz	0-54	

1-savol – 35 b.

Baho	Ball	Baholash mezonlari
A‘lo	30-35	Tilshunoslik sohasidagi zamonaviy qarash va yondashuvlarni to‘liq bilish va javoblarni ilmiy dalillar bilan isbotlash, nazariy bilimlarni tanqidiy muholama qilish.
Yaxshi	25-29	Til nazariyasi ixtsosligi bo‘yicha zamonaviy qarash va yondashuvlarni to‘liq bilish va javoblarni ba‘zi ilmiy dalillar asoslash.
O‘rta	19-24	Til nazariyasi ixtsosligi sohasidagi ayrim nazariy qarashlarni bilish.
Qoniqarsiz	0-18	Savol bo‘yicha hech qanday axborotga ega emas.

2-savol – 35 b.

Baho	Ball	Baholash mezonlari
A'lo	30-35	Nazariy bilimiga tayangan holda, til nazariyasining metodologiyasini yuqori darajada nazariy va amaliy egallaganligi.
Yaxshi	25-29	Til nazariyasi ixtisoligi bo'yicha olib borilayotgan tadqiqotlarning obyektini yaxshi tushunishi.
O'rta	19-24	Mavzu bo'yicha faqat nazariy yoki faqat amaliy kasbiy malakani egallaganligi.
Qoniqarsiz	0-18	Savol bo'yicha nazariy bilim va amaliy tajribaga ega emasligi.

2-savol – 30 b.

Baho	Ball	Baholash mezonlari
A'lo	27-30	Bajarilgan tadqiqoti bo'yicha yuqori darajada ma'lumotga ega bo'lishi, uning dolzarbligi, yangiligi, erishilgan natijalari, ishlab chiqilgan tavsiyalari, xulosalarini oliy darajada taqdim eta olishi. Qo'shimcha savollarga javob bera olishi.
Yaxshi	22-26	Bajarilgan ilmiy-tadqiqoti bo'yicha ma'lumotga ega bo'lish, uning dolzarbligi, yangiligi, erishilgan natijalari, tavsiya va xulosalarini yaxshi taqdim eta olish.
O'rta	17-21	Ilmiy-tadqiqotini to'liq taqdim eta olmaslik, uning natijalarini aniq dalillar bilan ochib bera olmaslik.
Qoniqarsiz	0-16	Ilmiy-tadqiqot bo'yicha ma'lumot bera olmaslik.

Асосий адабиётлар

1. Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику: учебник для вузов – 3-е изд. – М.: ЛКИ, 2007. – 360 с.
2. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика. Введение в когнитивную лингвистику. – Тамбов: ФГБОУ ВПО Тамбовский государственный университет имени Г.Р.Державина, 2014. – 236 с.
3. Горбачевский А.А. Теория языка: вводный курс. – Москва: Флинта, 2016. – 282 с.
4. Захаров, В. П. Корпусная лингвистика: учебник для вузов. – Иркутск: ИГЛУ, 2011. – 161 с.
5. Ирискулов М.Т. Тилшуносликка кириш. – Тошкент: ЎзДЖТУ, 2008. – 271 б.

6. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры которые мы живем. Пер. с англ. / Под ред. и с предисл. А.Н.Баранова. Изд. 2-е. – М.: ЛКИ, 2008. – 256 с.
7. Марчук Ю.Н. Компьютерная лингвистика. – М.: Восток-Запад, 2007. – 317 с.
8. Маслова В.А. Лингвокультурология. – М.: Академия, 2001. – 208 с.
9. Миртожиев М. Ўзбек тили семасиологияси. – Тошкент: Mumtoz soʻz, 2010. – 288 б.
10. Норман Б.Ю. Теория языка: вводный курс. – 5-е изд., стер. – Москва : Флинта, 2018. – 296 с.
11. Нурмонов А. Ўзбек тилшунослиги тарихи. – Т.: Ўзбекистон, 2002. – 232 б.
12. Нурмонов А., Искандарова Ш. Тилшунослик назарияси. Тошкент: Фан, 2008.
13. Реформатский А.А. Введение в языковедение. – Издание 5-е, исправленное. – М.: Аспект пресс, 2005. – 536 с.
14. Сапарова К.О. Методология научного исследования. – Т., 2020.
15. Сафаров Ш. Когнитив тилшунослик. – Жиззах: Сангзор, 2006. – 92 б.
16. Сафаров Ш. Прагмалингвистика. – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2008. – 300 б.
17. Сафаров Ш. Семантика. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2013. – 344 б.
18. Федотова Е.Л., Федотов А.А. Информационные технологии в науке и образовании. – М.: ИД ФОРУМ: НИЦ ИНФРА-М, 2015. – 336 с. <http://znanium.com/catalog.php?bookinfo=487293>
19. Хроленко А.Т. Теория языка : учебное пособие. – 4-е изд., стер. – Москва: Флинта, 2018. – 513 с.
20. Юсупов У.К. Теоретические основы сопоставительной лингвистики. – Ташкент: Фан, 2007. – 125 с.
21. Ashurova D.U., Galieva M.R. Cognitive Linguistics. – Tashkent: VneshInvestProm. 2018.
22. Ashurova D.U., Galieva M.R. Cultural Linguistics. – Tashkent: VneshInvestProm. 2019.
23. Ashurova D.U., Galieva M.R. Text Linguistics. – Tashkent: VneshInvestProm. 2016.
24. Croft W. and D. Alan Cruse. Cognitive Linguistics. – New York: Published in the United States of America by Cambridge University Press, 2004 – 374 p.
25. Lakoff, G., Johnson, M. Metaphors We live by. 2-nd edition. – The University of Chicago Press, 2003. – 256 p.
26. Saparova Q.O., Minniqulov I.U. Lingvistik tahlil metodlari. – Toshkent, 2022.
27. Yoʻldoshev I., Muhammedova S., Sharipova Oʻ., Madjidova R. Mutaxassislikka kirish. – Toshkent, 2020.
28. Yoʻldoshev I., Muhammedova S., Sharipova Oʻ., Madjidova R. Tilshunoslik asoslari. – Toshkent, 2023.